

Tóthné Unghy Ilona

„... és meséld el fiaidnak...”

A simontornyai zsidóság krónikája II.

„Hol nyugszunk, nem tudja barát, feleség, gyerek
Elszórt testünk nyomtalanul nyelte magába a föld.

Szívetek őrizzen: milliók eleven milliókat
Áldozatunk nem a gaz jogcíme. Jóra parancs.”

(Keresztury Dezső: Sírvers)

Készült a holokauszt 60. évfordulójára

Simontornya, 2004-2005.

ruhákat, cipőket...”⁵⁸ használták. A napköziben 20 gyermeket tudtak egyszerre elhelyezni. Reggelenként a fürdőmedencében langyos vízben megfürösztötték őket, majd az étkezés, játék és pihenés váltogatta egymást. Az akkor készült képek tanúsága szerint igen tágas, szép, tiszta teret kaptak a munkásnyák gyermekei.

A Fried Pál Napközi Otthon utcai homlokzata⁵⁹

Fried Pál 1936-ban történt halála után Fried Imre fejezte be a napközi otthon kiépítését, s bátyjáról nevezte el az intézményt Fried Pál Napközi Otthonnak.

A napközi otthon udvari homlokzata⁶⁰

⁵⁸ A szabadidő szervezeti lapja – 3. oldal

⁵⁹ Simontornyai Vármúzeum – 81.4.371 - Az épület Fried Pál halála után készült el.

⁶⁰ Simontornyai Vármúzeum - S. 81.4.371

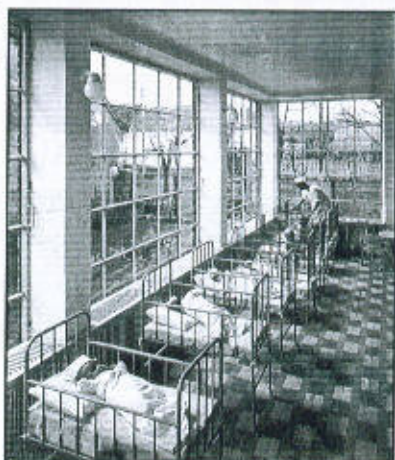
A napközi otthon élete
– játék és foglalkozás⁶¹

Csecsemőápolás⁶²

Elkülönítő – betegszoba⁶³

Pihenés közben⁶⁴

⁶¹ Simontornyai Vármúzeum - S. 81.4.371

⁶² Simontornyai Vármúzeum - S. 81.4.371

⁶³ Simontornyai Vármúzeum - S. 81.4.371

⁶⁴ Simontornyai Vármúzeum - S. 81.4.371

Kertes munkásotthonokat építettek a Beszédes Ferenc utcában. Ezt sokáig Fried-telepnek, később „Nacésága-telepnek” nevezték. Egy visszaemlékező szerint a tímársegédek laktak ott. Az elnevezését pedig onnan kapta, hogy a tímársegédek feleségei „babos” (pötyyös) ruhában „nagyságaként” mentek a piacra, a cselédek meg vitték utánuk a kosarat.⁷¹

Munkáslakások⁷²

„...A vállalt által létesített kertes munkásházak és lakótelepek szociális jelentőségét fokozott mértékben emeli újabban a vitaminos kertakció, melyet jóléti intézményei során a gyár vezetősége szintén áldozatkészen támogat. ... A vállalat vezetősége nagy gondot fordít a munkásellátás kérdésére is. Így a zsír- és húsellátás bérhizlalás útján történő biztosításán kívül előlegnyújtásával lehetővé teszi a munkásság vámorlás útján történő gabonaellátását, stb. Kiemelhető, hogy az elmúlt esztendőben karácsonykor a vállalat vezetősége minden munkást egy pár valódi börcipővel ajándékozta meg.”⁷³

⁷¹ Szántó András szíves közlése 1999. október 1-én

⁷² Simonornyai Vármúzeum – S. 81. 4.371

⁷³ Tonelli Sándor: Száz év előtt – Az országos iparegyesület 1942. 81.o.

Törődtek munkásaik egészségével. A leírás és a fennmaradt képanyag szerint zuhanyzókkal biztosították a rendszeres tisztálkodás lehetőségét. A fürdőépületben lévő modern orvosi rendelőben a munkások – az Országos Társadalombiztosítási Intézettől, az OTI-től függetlenül is – állandó egészségügyi felügyeletben részesültek.

Munkásjóléti épület –
homlokzati látkép⁷⁴

Tusolás közben⁷⁵

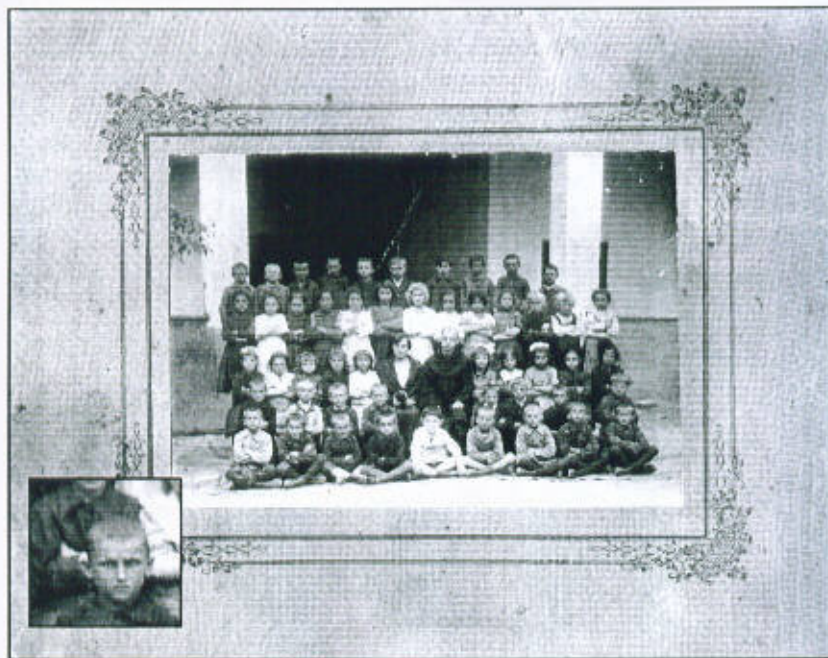
A zuhanyfürdő folyosója⁷⁶

⁷⁴ Simontornyai Vármúzeum – S. 81.4.371

⁷⁵ Simontornyai Vármúzeum – S. 81.4.371

⁷⁶ Simontornyai Vármúzeum – S. 81.4.371

1933-ban készült ez a lap, amit Deák Gézának küldött Rothauser Gábor üzletük képével. Sugár György leveléből idézve „...látom üzlete előtt Rothauser Lajost, mellette Bandi fiát...³²⁶ ...A Lajos papát még magam előtt látom, mikor egyik kezével stolverket nyom a markomba, a másikkal barackot (a) fejemre...³²⁷ Tehát a fiúk is kitanulták apjuk mesterségét, és részt vettek az üzletvezetés munkájában. „Nem emlékszem, hogy segédjük lett volna, mert a néni szokott kiszolgálni meg az egyik fiuk ... Emlékszünk rájuk. Nagyon rendes emberek voltak, zsidó emberek voltak, de nagyon rendesek ... akinek a Szentháromság körül volt a boltja, az egy jó magas, kövér ember volt. Erős. Már a másik két testvére, azok már olyan kis vékonyabbak voltak.”³²⁸

A csoportkép a római katolikus elemi népiskola 3. osztályáról 1923-ban. Közöttük látható Rothauser Gábor (második sor 1.) és Fried György is (első sor közepén táblával a kezében).³²⁹

³²⁶ Baum István is Rothauser Lajost és fiát, Endrét vélte felismerni a képen

³²⁷ Sugár György 2001. március 13-i leveléből

³²⁸ Baum István magnóra rögzített visszaemlékezése 2000-ben

³²⁹ Kép Hidasy Imréné Pillich Lujzától

Időközben a gyermekeik növegték. A fennmaradt 1923/24. évi római katolikus elemi iskolai anyakönyv szerint legkisebb fiuk, Gábor 1924. június 12-én fejezte be az elemi 4. osztályát, s csak jó ill. jeles érdemjegyeket kapott.³³⁰

Testvérei is minden bizonnyal a helyi római katolikus elemi népiskola tanulói lehettek, mert a zsidó iskola 1912-től –tanulók hiánya miatt– nem működött. Azután polgári iskolában folytathatták tanulmányaikat ill. elvégezheték a kereskedő iskolát, mert később mindannyian kereskedőként dolgoztak.

Rothauser Gábor apjával
1930-ban

Rothauser Lajosné Herczog Etelka férjével 1933-ban⁽¹⁾

³³⁰ Iskolatörténeli kiállítás - Simontornya

³³¹ Fényképek Rothauser Gábortól

Aztán elérkezett az 1938. év, „A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” szóló első zsidótörvény (1938. évi XV. Törvénycikk) elfogadása, hogy amit szép lassan, évtizedekig tartó szívós munkával felépített a család, azt néhány év alatt elrabolja. 1939. márciusában életbe lépett az 1939. évi II. tc. a honvédelemről, amely a fegyveres szolgálatot nem teljesítő magyar állampolgárokat „közérdekű munkaszolgálatra” kötelezte. Erre a sorsra jutott Rothauser Lajos három fia is.

- Rothauser Gábor Ukrajnába került munkaszolgálatra, a „104/6. táb.mu.sz.d.” alakulatához tartozott. Ide főként a Dél-Dunántúlról származó zsidó fiatalembereket sorozták be, akik nagy részét 1942. szeptember és december között kivégeztek. Rothauser Gábor is agyonlövés következtében halt meg 28 évesen, Szeljenvnijban, 1942. december 8-án. Az eltemetés helyét is Szeljenvnijban jelölte meg a Béke poraikra című emlékkönyv. Szeljenvnij a Don folyó jobb partján. Osztrogoszktól 24 km-re ÉK-re, Voronyezstől 86 km-re D-re fekszik.³³⁸ *„Rothauser Gábor apja, Lajos (19)42-ben két látogatót kapott. Szabadságos katonák a frontról. Egy-egy beváltásra váró elismervény, úgynevezett bón(nal) jelentkeztek. Egyik értéke 200, a másik 150 Pengőről szólt. Én láttam később a kifizetett nyugtákat. Egyik egy pótbakancsal, a másik extra élelemmel lepte meg alantasát. Százada később halálszázadként lett ismert. Majd kukorékoló század a Donnál. Ugyanis ... Tamásiból ... honvéd őrmester (egy) fagyos hajnalon mezítelen(ül) fára vezényelte beosztottjait, kukorékolni! Ha a kakashangot hamisnak vélte, veréb módján szedte le. ... méltó büntetést kapott. Lefokozták szakaszvezetővé! (19)45-ben a háború után masnít kapott Szekszárdon ... Egy túlélő maradt a századból. A tabi Bánóczy Pál ... mesélte.”*³³⁹
- Gyula beteges volt, de a német megszállás után az ő sorsa is a munkaszolgálatba ill. a gettóba vezetett. Szerencséje volt, túlélte a borzalmakat.
- A Rothauser család számos tagja a högyészi gettóba került azon a végzetes májusi napon. A högyészi gettó névsorában:

341. Rothauser Lajos	65 éves
342. Rothauser Lajosné	62 éves

³³⁸ Bús János-Szabó Péter: Béke poraikra – Dokumentum-emlékkönyv a II. világháborúban a keleti hadműveletek során elesett magyar katonákról és munkaszolgálatosokról. 4. kötet – Varietas 793 Kft. Budapest, 1999. – 665. oldal

³³⁹ Sugár György 2000. áprilisi leveléből

343. Rothauser Gyula	34 éves
344. Rothauser Gyuláné	29 éves
345. Rothauser Endréné	31 éves
346. Rothauser Márta	6 éves

Mindannyian a Straus-házban kaptak elhelyezést. A névsorral azonban valami nem stimmel. Ugyanis a későbbi iratokban egyértelműen Rothauser Endréről és nem Gyuláról van szó. Ugyanakkor Sugár György a következőket írta: „*Róthauzer Endre vegyeskereskedő. Katonai kötelezettségének eleget tett (19)29-ben! Katonai felkészültségét (19)42-ben kamatoztatta. A Donkanyarban aknaszedő-rakó hőssé lett. Utána nem adott magáról életjelt, akárcsak Gábor öccse.*”³⁴⁰ Nemigen vesztézhette el életét a Don-kanyarnál, s nem is vihették a többiekkel együtt Auschwitzba, sőt 1944. szeptember 7-én még egészen biztosan élt, ugyanis tábori postai levelezőlapot küldött testvéreinek, Gyulának, aki akkor Mohácsoson a börgyárban a 104/7. számú munkaszolgálatos alakulatnál volt:

Rothauser Endre³⁴¹

1944. szeptember 7-én feladott, ellenőrzött tábori postai levelezőlap, amelyet Rothauser Endre írt öccsének, Gyulának³⁴²

³⁴⁰ Sugár György 2002. augusztus 5-én írott leveléből

³⁴¹ Fénykép Rothauser Gáborról

Rothauser Gyula és felesége valamint 8 éves kislia minden bizonnyal az 1956-ban újra felerősödött antiszemitizmus miatt távozott az Amerikai Egyesült Államokba. „Az ifjú Rothauser is már 58. ³⁵⁸ évét tiporja. Egy biztos, amennyiben rátalálsz, anyanyelvén értekezhetsz vele.” írta Sugár György 2004. március 14-i levelében, s valóban így is történt. Jakus N. Sarolta jóvoltából fel tudtam vele venni a kapcsolatot, s bár mindig panaszskodik magyar nyelvstudására, nincs miért szégyenkeznie.

Kivándorlásukról Rothauser Gábor így írt: „Szüleim láttak embereket az utcán '56ban és félték, hogy megint a zsidókra mutatnak. Beesukták házukat, elmentünk vonattal közel az Austria borderhoz (határhoz) és onnan 3 napot jártunk mire átértünk Ausztriába. Közben aludtunk kint in haystacks (szénakazalban), és egyszer eltaláltak (megtaláltak) minket magyar katonák, de szerencsére segítettek és megmutatták, hogy merre kell menni Ausztriába.” ³⁵⁹

Ugyancsak Rothauser Gábertől tudtam meg, hogy nagyon nehezen jutottak ki Amerikába. Egy távoli rokon („Herezog Bandi”) próbált nekik segíteni, de így is több mint két évet éltek menekült táborban először Eisenstadthban majd Salzburgban. „...A szüleimnek nagyon nehéz volt, de én mint gyerek sok barátal (jól) éreztem magamat Ausztriába...” ³⁶⁰ Végül 1959 januárjában érkeztek meg az USA-ba, ahol némi pénz és 3 havi szállást kaptak a Hiasz zsidó segítő szervezettől.

A Rothauser házaspár - 1964-ben Brooklyn, New York, USA

Klára asszony és fia, Gábor 1964 körül ³⁶¹

³⁵⁸ Helyesen 56. évét

³⁵⁹ Rothauser Gábor 2005. április 8. án írott leveléből

³⁶⁰ Rothauser Gábor 2005. január 22-én írott leveléből. A Rothauser család leszármazási tábláját - mely az első kötetben kapott helyett - is tőle kaptam

³⁶¹ Fényképek Rothauser Gábertől

Szinte nyelvtudás nélkül érkeztek meg az USA-ba, s kezdetben amerikai zászlók varrásából tartotta el a családot Rothauser Gyuláné Csillag Klára. *„Apu kapott egy állást egy Magyar ownerral (tulajdonosnál, vállalkozónál) Brooklynba és anyu dolgozott mint bookkeeper (könyvelő) egy pár helyen Manhattanba.”*³⁶² Később könyvelőként dolgoztak mindketten. Hat év alatt össze tudtak gyűjteni annyi pénzt, hogy egy kétszobás családi házat vásárolhattak Brooklynban.

Örömszülökként 1978-ban, Gábor fiuk esküvőjén

A szülők ott éltek Klára asszony haláláig, aki magas vérnyomása miatt gyakran volt beteg, s 1991. novemberében szívroham következtében hunyt el. Az édesapa 81 évesen adta el a házat, s vett másikat Long Islandon, hogy az időközben megnősült fiához közelebb kerülhessen. *„Kb. 5 percre lakott tőlünk. Minden nap bementem hozzá, de különben maga lakott 2 macskával míg meg nem halt. Papám szerencsére majdnem soha sem volt kórházban! Mikor a végén beteg lett és elvitték kórházba – ott volt 3 napig és*

meghalt – öreg kortól. 88 éves volt. Mind a papám és mamám szerencsére megismerték a mi kis gyerekeinket és nagyon szerették őket.” Rothauser Gyula 1998. december 23-án hunyt el.

Szoros harátságot ápoltak az ugyancsak Simontornyárról távozott Róna házaspárral.

Csupán egyszer jártak Magyarországon. *„Mi vissza mentünk egyszer 1970-1975 között, én és szüleim, nem tudom pontosan mikor volt. Egy napot töltöttünk csak Simontornyán.”*³⁶³

Simontornyai emlékkép:
„Vitarosné 1970. Simontornya”³⁶⁴

³⁶² Rothauser Gábor 2005. február 8-án írott leveléből

³⁶³ Rothauser Gábor 2005. február 8-án írott leveléből

³⁶⁴ Fényképek Rothauser Gábertől